

A HATALOM VÁLTOZÁSAI A GLOBÁLIS INFORMÁCIÓS KORSZAKBAN

Bayer József

az MTA rendes tagja, egyetemi tanár,
Zsigmond Király Főiskola
bayer.jozsef@tk.mta.hu

Előadásomban a hatalom gyakorlásának és szervezetének a globalizáció által befolyásolt változására irányítanám a figyelmet.

Az első az „információs társadalom” gyors fejlődése, ami megkönnyíti az információkhoz való hozzájutást, és azok gyors megosztása révén mérsékelheti a hatalmi viszonyok eredendő aszimmetriáját. Fontos kérdés: milyen hatással lesz ez a demokrácia fejlődésére?

A második a geopolitikai egyensúly látványos felborulása az új világrend (vagy helyesebben világrendtelenség) formálódása közepette. Az érdeklődés középpontjában ma az Amerikai Egyesült Államok hegemoniájának lassú eróziója áll, mely katonai erején, gazdasági súlyán, a technológiai innovációban és a globális médiában betöltött szerepén alapult. Milyen lesz a jövő arculata, amelyet várhatóan a Kína felemelkedésével előálló *duopólium* határoz meg?

A harmadik, a fentiek háttérben kirajzolódó trend a hatalom hanyatlása, pontosabban érvényesítésének nehezebbé válása. A hatalom láthatóan egyre kevesebb kézben összpontosul, mindenekelőtt a gazdaságban és a pénzügyi rendszerben, a katonai képességek és a politikai hegemonia terén. Ezzel egyidejűleg azonban a hatalom szóródása, hatékonyságának csökkenése is megjelenik.

Erre az ellentmondásra hívja fel a figyelmet Moisés Naím *The End of Power* (A hatalom vége) című, bestsellerré vált könyve, amelynek interpretációjára vállalkozom. A könyv címe kissé bombasztikus, hiszen valójában nem a hatalom végét, legfeljebb hanyatlását mutatja be. A hatalomnak ugyanis sohasem lehet vége, ameddig csak az emberi társadalom tart, hiszen a társadalmi létezés egyik alapkategóriája, de azért a hatalomgyakorlás növekvő nehézségei fontos problémára utalnak. Mint Moisés Naím, a *Foreign Policy* főszerkesztője, maga is jelentős gyakorlati tapasztalattal bíró politikai elemző írja: „a hatalmat ma könyvebb megszerezni, nehezebb felhasználni, és könnyebb elveszíteni, mint valaha. A hatalom gyengébbé, átmenetibbé és korlátozottabbá vált.” (Naím, 2013, 2.)

A hatalom értelmezéséről

Mielőtt a felvetett három probléma taglalásához fognék, röviden vázolni kívánom, hogy mit is értek a *hatalom* fogalmán. A hatalom *primordiális* jelenség, azaz éppoly ősi, mint amilyen alapvető ténye az emberi életnek. Ezért utópikusnak tekinthetünk minden törekvést a hatalom és az állam (mint annak koncentrált megjelenése) kiiktatására a társadalmi életből. A „semmi hatalmat senkinek”

anarchista szólama csak ahhoz a káoszhoz vezetne, amelynek szomorú megvalósulását láthatjuk a *failed states* (összeomló államok) tömeges jelenségében és a szíriaihoz hasonló polgárháborúkban. Az állam elhalásának kommunista utópiája pedig a történelem tanúsága szerint az államhatalom sosem látott zsarnoki kiterjesztésében tetőzött.

Tudomásul kell hát vennünk, hogy a hatalom a társadalmi élet egyik alapvető ténye, egzisztenciális meghatározottsága. Emiatt is nehéz fogalmilag megragadni; hiszen nem lehet begyömöszölni egyetlen definíció Prokurisztész-ágyába sem anélkül, hogy abból ki ne lógna valamelyik lába. A társadalmi viszonylatok gazdagsága folytán sokféle alakot ölthet, és mivel átszövi az egész társadalmi életet, jóformán parttalannak tetszik. Sok gondolkodó nem ok nélkül helyezte filozófiai rendszere centrumába, így Thomas Hobbes, és a modern időkben Friedrich Nietzsche. A politikai filozófiában Arisztoteléstől Machiavellin át Carl Schmittig érvényes a belátás, miszerint a politika lényegében a hatalom megszerzése, megtartása és felhasználása körül forog. A hatalom pusztán morális bírálatával szemben tényként kell elfogadni, hogy az a társadalom rendezett életének és a társadalmi rend fenntartásának feltétele. Felszámolni nem lehet, legfeljebb humanizálni – így szóló Bibó István verdiktje is, aki Gugliermo Ferrerónak a *legitimitással fékezett hatalomról* szóló koncepciójára támaszkodott. A hatalom legitim alapját érintő konszenzus nélkül még a demokráciák sem életképesek, a hatalmi küzdelem előbb-utóbb újra diktatúrákba torkollik (Ferreró, 2001, 314.).

A hatalom és uralom tehát nem feltétlenül a szabadság ellentéte; csak az önkényes és ellenőrizetlen hatalom és uralom az. Ez a belátás tükröződik abban a kézikönyvi defini-

cióban is, miszerint a politika nem más, mint a társadalmi hatalom korlátokhoz kötött felhasználása (Goodin–Klingemann, p. 7.).

A hatalom ilyen centrális szerepe végső soron azon nyugszik, hogy az ember teleologikus, azaz céltételező és célokat követő lény, s céljai megvalósításához uralkodnia kell környezetén, akár a természetről, akár más (rivális) társadalmakról, vagy csak saját csoportján belül más emberekről van szó. Céljaik követése során az emberek együttműködnek egymással, ami megsokszorozza ezt a képességüket. A hatalom forrása ennyiben maga az emberi közösség, a társadalom (Vö. Hannah Arendt, Michael Mann). De ezzel egyidejűleg elkerülhetetlen a versengés is mindazokkal, akik akadályt képezhetnek a célok elérésében, s akikkel ezért hatalmi vetélkedés és harc folyik. A környezet feletti uralomért folytatott együttműködésből munkamegosztás alakul ki, amely irányítást és kontrollt igényel. A hatalmi pozíciók ennél fogva egyenlőtlenül oszlanak el, ami elkerülhetetlenül hierarchiát és alávetettséget szül. A hatalom így egyszerre szül szabadságot és szolgátságot. Az első aspektust a szakirodalom a *kollektív hatalom*, a másodikat a *disztributív hatalom* fogalmában fejezi ki (Mann, 1986, 15.).

Senki nem fejtette ki világosabban a hatalom ellentmondásos természetét, mint Max Weber. Kiindulópontja ugyan a cselekvő egyén, de a hatalom alapvetően egy társadalmi viszonyon belül értelmezendő. Közismert megfogalmazása szerint „a hatalom az az esély, hogy akarataunknak mások ellenállásával szemben is érvényt tudjunk szerezni.” (Weber, 1987, 77.) (Hasonlóan hangzik a hatalomnak Robert Dahl által adott empirikus definíciója: A-nak hatalma van B felett, amennyiben rá tudja venni olyan dolgok megtételére, melyeket magától nem tenne meg.) A weberi

megközelítés világosan utal a hatalmi viszony egy fontos vonására, arra, hogy az alárendelt félnek is van hatalma, amennyiben ellenállásával meg tudja nehezíteni, drágítani a hatalom gyakorlását. A hatalmi viszony tartósságát csak annak intézményesülése biztosíthatja, ezért épül ki az uralom rendszere, amely a parancs és engedelmesség szabályozott hierarchiájára épül. Az uralom jogcíme ugyanakkor folyvást igazolásra szorul, ezért van szüksége legitimitásra, hogy a hatalom gyakorlása olcsóbbá és gördülékenyebbé váljék. Az uralmon lévők és az alávetettek között kölcsönös félelem uralkodik, s ennek áthidalására szolgálnak a különféle legitimációs praktikák.

A hatalom négy fő forrása az ideológiai, a gazdasági, a katonai és politikai uralom intézményesülése. Sokszor emelik ki egyiket vagy másikat a hatalom fő forrásaként, elsősorban a katonai, manapság inkább a gazdasági hatalmat, de valójában mindegyiknek önálló funkciója és saját belső logikája van a hatalom és uralom fenntartásában, és a történelemben időről időre változhat az, hogy melyiknek van nagyobb jelentősége, esetleges primátusa a többi felett (Mann, 1986, 17–22.). Az ideológiai dimenzió jelentősége abban áll, hogy közös normákat és hiedelmeket szolgáltat az uralom legitimitációjához, amely nélkül csak nyers és erőszakos uralom létezhet.

Mindennek előrebocsátása után közelebbről vizsgáljuk meg a hatalmi viszonyokban a globalizáció hatására előidézett, említett változásokat.

Információs forradalom, hatalom és demokrácia

A hatalom gyakorlásához és fenntartásához szükséges információk területén történelmileg példátlan folyamat zajlik: az olcsó kommunikációs eszközök, a mobiltelefon, az internet és az olyan közösségi fórumok, mint

a *Twitter* vagy a *Facebook* megjelenése egyre több ember számára teszik hozzáférhetővé az elemi információkat. A mobileszközök elterjedésével a megszerzett információk könnyen és gyorsan megoszthatóvá is válnak. Ezzel a hatalom birtokosainak csökken az az előnye, mely az információk központi birtoklásán és adagolásán, az adatokhoz való hozzáférés szoros ellenőrzésén alapul. Az információk termelése és elosztása (visszatartása, célzott adagolása, esetleg félrevezető manipulálása) mindig is a hatalom döntő fontosságú eszköze volt, mely korlátozta az alávetettek mozgását és akcióképességét. Ha viszont az új kommunikációs eszközök révén az információk sokkal több emberhez jutnak el, mint valaha, sőt az alávetettek információs aktivitása is fokozódik, ez jelentősen átalakítja a nyilvánosság szerkezetét és ellensúlyt képezhet a hatalom politikai propagandájával és a vezetők manipulációival szemben. Ez pedig érinti bármilyen uralom legitimitációját, és növeli a demokrácia esélyét. Ezt még akkor is megállapíthatjuk, ha kritikával illetjük az ezzel kapcsolatos elszórt várakozásokat és illúziókat. Korunk egyik nagy kérdése ezért, hogy az információtechnikai forradalom milyen hatással van/lesz a tradicionális hatalomgyakorlásra, mennyire segíti elő a demokratikus fejlődést?

A kommunikációs tér változása már az új médiumok megjelenésével elkezdődött. Mihelyt nem egy központból sugároznak ki információkat, amihez képest a többség csak a befogadó helyzetében van, hanem decentralizált információs hálózatok tömege jön létre, sőt minden egyes egyén maga is információtermelővé és hálózatépítővé válhat, gyökeresen új helyzet áll elő. Manuel Castells, Pippa Norris és más szociológusok már igen korán reflektáltak mindennek a közéletre és

a politikára tett hatására. Castells szerint az új média fejlődése már régóta a konvergencia irányába hat, miután a kultúra digitalizálása felszámolja az egyes médiaiparágak közötti választóvonalakat. De igazán az internet globális hálózata teremtette meg azt a virtuális felületet, amely egyetlen digitális rendszerbe volt képes egyesíteni az egész kulturális teremtést és fogyasztást, valamint a személyközi kommunikációt.

Számunkra mindebből most az fontos, hogy a politikai kommunikáció és nyilvánosság miként változik, és hogyan hat vissza a társadalom politikai fejlődésére. Castells *The Internet Galaxis* (2001) című könyvében megvizsgálta, hogy az internet vajon csak instrumentális szerepet játszik-e a politikai kommunikációban, pusztán eszközként a társadalmi tiltakozás és a politikai konfliktusok kifejezésére, vagy át is alakítja a társadalmi-politikai játékszabályokat a kibertérben? (Castells, 2001, 137) Válaszát előrebocsátva Castells azt írja: az internet a politikai kommunikáció szerkezetét módosítva egyben jelentős szervezőerőt, azaz politikai erőforrást is jelent. Az internetre jellemző, koordinált decentralizációval jellemezhető kommunikációs struktúrára előbb-utóbb átformálja a politizálás hagyományos módját és közeget. Erre sok példát lehet felhozni az európai és amerikai társadalmak világából, például az internetes várospolitikai projekteket, a világhálóknak a politikai kampányokban való felhasználását és hasonlókat. Pedig az olyan kommunikációs gigaszok, mint a Google, a Facebook és a Twitter akkoriban még nem is léteztek. Mostanra viszont már jelentős szerephez jutottak még olyan autoriter politikai rendszerekben is, amelyekben nincs szólásszabadság, és hiányoznak a demokratikus nyilvánosság más intézményei is.

Kezdetben igen merész általánosítások születtek a világháló felszabadító és diktatúrákat felbomlasztó hatásáról, melyet a demokratikus átalakulás úttörőjeként, és az autoriter struktúrák felszámolását követelő erők szervezőjének tekintettek. A világhálóknak felszabadító küldetést tulajdonítottak. Paradigmatikus eset az iráni *twitter-forradalomban*, illetve az ún. *arab tavasz* kirobbanásában játszott szerepe. Az első ugyan elbukott, de a másodikban az észak-afrikai autoriter rezsimekben sikerült megbuktatni a diktátorokat. Ám a világháló kínálta információs és kommunikációs lehetőségek szerepe nem mellékes az olyan országok politikai fejlődésében sem, mint Venezuela vagy Bolívia, valamint Thaiföld és nem utolsósorban Kína és Oroszország.

Ennek nyomán elterjedt egy olyasfajta „technikai determinizmus”, amelyet Evgeny Morozov vitriolba mártott tollal szedett ízeke *The Net Delusion: the Dark Side of the Internet* (A net téveszme – az internet sötét oldala) című művében. A belorusz származású amerikai történész és politikai elemző a Stanford Egyetem vendégprofesszora és a *Foreign Policy* egyik szerkesztője. A technológia felszabadító hatásába vetett rendíthetetlenül optimista hitet Google-doktrínának nevezi. Ennek fényében a Szilikon-völgy *start-up* cégei egyenesen a szabadságért folyó világméretű harc bajnokaiként tetszeleghetnek. Egyfajta kiber-utópizmus hatalmasodott el: a naiv hit az *online* kommunikáció automatikus emancipáló hatalmában. Mintha a bibliai Jerikó története elevenedne meg, amelynek falai leomlottak, amint felharsantak az ostromlók trombitái. Ahogy a *Wired Magazin* amerikai kiadója, Chris Anderson írta, „egy twitter előfizetés [account] lehet, hogy nem ér fel egy AK-47-es Kalasnyikovval, de hosszú távon a

klaviatúra hatalmasabb a kardnál.” (Idézi Morozov, 2011, 20.) A *Financial Times* pedig az arab tavasz idején így írt: „a következő nagy forradalom talán egy Facebook-üzenettel fog elkezdődni.” (Morozov, 2011, 20.)

Az internet és a mobilhálózatok szerepe a politikai mozgósításban kétségtelen, mégsem helyes a forradalom rugójaként és szervezőjeként tekinteni rájuk. Az embereket kétségkívül felbátorítja az a tudat, hogy sok más emberrel együtt adhatnak hangot elégedetlenségüknek egy rendszerrel szemben, és ez nyilvánvalóan felerősíti a diktatúraellenes mozgalmakat. De az események társadalmi gyökere és politikai indítékai alapvetően a reális viszonyokban és nem a virtuális térben gyökereznek. A *Twitter*- és *SMS*-üzenetek például fontosak voltak az Arab Tavasz idején a tiltakozók számára. De a tiltakozók és környezetük motivációjának semmi köze az információs eszközökhöz, amelyek rendelkezésükre álltak. Milliónyi ember vett részt az egyiptomi tüntetéseken, miközben csak egy töredékük rendelkezhetett mobil eszközökkel. Sőt, egy vizsgálat a *Twitter*-üzenetváltásoknak az egyiptomi és líbiai eseményekre való hatásáról kimutatta, hogy az üzenetekre kattintók háromnegyede az arab világon kívüli személy volt (vö. Naím, 2013, 13. skk.). Az új média ezért nem játszhatott szignifikáns szerepet a felkelések terjedésében. Elsődleges ok a szegénység és a diktatúrával való elégedetlenség volt, valamint a demográfiai helyzet. Az érintett országokban ugyanis sok a fiatal, akik jó képzést kaptak anélkül, hogy reményük lenne az elhelyezkedésre, és ez mély frusztrációt okoz.

Az internetes és mobilkommunikáció szerepének eltúlzása megfelelkezik arról is, hogy autoriter hatalmak is képesek ezeket az eszközöket a saját céljakra felhasználni. Célzott propaganda, dezinformációk terjesztése,

a megfigyelés és felügyelet hatósági rendszerének kiterjesztése és az internet cenzúrázása mind jobban beletartozik a hatalmon lévők eszköztárába. Ha az internetnek jelentős hatása van is a politikai kommunikáció módjára, amit kár lenne tagadni, ez nemcsak a demokrácia számára kedvező, hanem kedvezőtlen irányban is történhet. Emellett, ha egy uralkodó elit az internet és a közösségi hálózatok mozgósító ereje miatt veszélyeztetve érzi magát, le is kapcsolhatja a hálót. Hiszen annak működése fizikai infrastruktúrához van kötve, amely felett a területi állam hatósági rendelkeznek.

Morozov azonban ennél is mélyebbre ás, amikor az internetnek a kultúra és a politikai mentalitás alakulására gyakorolt hatását vizsgálja. Szerinte az internet által lehetővé tett információbőség és választási szabadság a társadalmi kohézió csökkenése irányába is hathat. Az embereket sok minden érdekli, de semmi sem érinti meg őket igazán; inkább szemlélői, semmint valódi cselekvő résztvevői lesznek társadalmuknak; hiányzik a valódi elkötelezettség a helyzet jobbítására. Az internet legnagyobb áldása az unaloműzés és a szórakoztatás, a politikai információk iránt már jóval kevesebben érdeklődnek. Erre már rájöttek a diktátorok is, akik újabban már csak az ellenséges politikai honlapokat cenzúrázzák, de békén hagyják a pornóoldalakat és a szórakoztatás egyéb forrásait. Sőt, egyes országokban kifejezetten támogatnak olyan internetes oldalakat, amelyek elvonják a figyelmet a politikától, internetes játékok, „kinek van a legszebb melle” típusú helyszíni versengések, hazafias és egyéb műsorok szponzorálásával. A régi vita, hogy George Orwell vagy Aldous Huxley jövő-látomásának volt-e igaza, mára nagyjából eldőlt. A diktatúrák ma kevésbé a privát szükségletek, a magánszféra

szadista elnyomásán alapulnak, mint Orwell *1984* című regényében, hanem inkább azok gátlástalan kiélését támogatják, a közszféra egyvidejű elnyomásával. Egy frappáns megállapítás szerint Big Brothernek nem kell többé az egyéneket szoros megfigyelés alá vonnia, amikor az egyének tömegei a *Big Brother* bámulják a tévében.

Az internet egyfelől a szabadság technológiája, írja Castells, másfelől viszont arra is alkalmas, hogy elnyomja a tájékozatlanokat, és kirekesse azokat, akik nem az uralkodó értékeket követik. Ami a politikai potenciálját illeti, kétségtelen, hogy igen alkalmas a gyors mozgósításra. Ennek árnyoldala, hogy ezt összetévesztik a politikai szervezéssel: „ha ma mozgalmak szervezéséről beszélünk, akkor arra gondolunk, hogy az embereket az utcára szólítsuk.” Így aztán gyorsan összehozható többszáz ezer ember is egy tüntetésre, amelynek aztán semmi folytatása nincs. (Emlékezzünk itthon a Milla esetére. Stratégiai célok, világos vezetés és lojális szervezet nélkül lehetetlen politikai célokat megvalósítani.) Az internet elképesztően alkalmas a mozgósításra, de az így létrejövő mozgalmak a gyorséteri rendelesek mintáira emlékeztetnek. Miközben az internetes aktivisták a kormányt bírálják, még annál is jobban szapulják annak tehetetlen hagyományos ellenzékét; beköltöznek Twitterlandba vagy emigrálnak Facebooklandra, ahol jól elvannak, anélkül, hogy aktivitásuknak tényleges gyakorlati következményei lennének. Igaz, hogy ez szórakoztató, és még jó lelkiismerettel is kecsget, de a klikkelés vagy a szponzorálás nem helyettesíti a tényleges cselekvést. A „kanapé-Che Guevaráknak” persze nem elég vonzó alternatíva a fáradtságos politikai szervezés, és főleg nem túl versenyképes egy You Tube-klippel, amelyen egy cuki macska épp lehúzza a véct.

De még a politikára fogékony közönség is egyfajta „Godot-ra várva” mentalitás foglya lesz – majd csak jön valaki, és megoldja helyettük a problémákat. Morozov erre a netes aktivizmusra alkotja meg a *slacktivism* fogalmát – magyarul talán a *tétlenkedés* vagy *lazsálás* szóval adhatnánk ezt vissza. A közösségi oldalak szerepét nem csekély iróniával ecseteli. Bár ezeken könnyű közös ügyekre mozgósítani, de nagy a megtévesztés esélye is. Egy holland kísérletben néhány óra alatt 27 ezer ember csatlakozott egy tiltakozó mozgalomhoz a városközpont szökőkútjának elbontása ellen, ami kamu hír volt, az önkormányzatnak ez eszébe se jutott. Sok a drámai felhívás segítségre, de a szimpla csalásra tett kísérlet is, amely csak kihasználja az emberek együttérzését. Ám ennél is fontosabb, hogy a netes közösségi oldalak ezernyi kis baráti közösségre bontják az egykor egységes nagy nyilvánosságot, és maguk szelektálják ki azokat a híreket, amelyek nem erősítik meg őket a meggyőződésükben. Emellett erősítik a narcisztikus attitűdöt – sokan mintha csak a barátaiknak akarnának imponálni a közösségi ügyekben való részvételükkel. Az önpromóció, a saját magukról fölrakott hízelgő képek, nem beszélve a Facebookot előzőnlő elviselhetetlen cukiságdömpingről, éppen nem a progresszív, demokratikusan elkötelezett politikai közönség ideális arcát mutatja fel.

Ennél is súlyosabb kérdés, hogy az ilyen közösségi oldalak nemcsak a jó emberek szervezésére alkalmasak. Megjelennek rajtuk a szélsőjobboldali önszerveződő közösségek is, a rasszista uszítás és az etnikai gyűlölködés szítása, a rémhírterjesztés, és nemritkán személyre szóló fenyegetéseket is közvetítenek. Ha közelebbről megnézzük az úgynevezett blogoszférát, tombol rajta a rasszizmus és a xenofóbia. A progresszív posztok és blogok

comment oldalai hemzsegnak a szervezett trollok gyűlölködő bejegyzéseitől.

Különösen aggasztó, hogy bűnözői hálózatok is kihasználják az internet és a Facebook által biztosított anonimitást. Így szerveződik manapság a szerv- és emberkereskedelem, a pedofil hálózatok, a terrorizmus és más deviáns tevékenységek. Az Al-Kaidának is megvolt a maga hálózata.

Mindéz korántsem szól az internet ellen, amely csodálatos eszköz, csak az ellen az illúzió ellen, mely az internet közvetlen és automatikusan progresszív politikai hatásaihoz fűződik. Morozov rámutat, hogy a média minden fontos technológiai újításánál, így például a távíró, a telefon, a rádió és a televízió bevezetésekor is eluralkodtak hasonló technikai utópiák, amelyek aztán a helyükre kerültek. Idézi Ray Bradbury korabeli nézetét, mely a macLuhani világgal optimista víziójával szemben így jellemezte a tévét: „ez a szörnyűséges vadállat, ez a medúza, mely eszténként milliárd néző megkövült tekintetét kötözi magához, ez a szirén, amelynek énekére vágytunk, és amely oly sokat ígér és oly keveset ad.”

Ma másféle, hatásosabb instrumentumok állnak rendelkezésre, hogy megigézzenek. Nem az a kérdés, hogy az internet és a mobiltelefon jó dolog-e vagy nem jó, ez hibás kérdésfeltevés. A technológiai determinizmustól kell megszabadulni, és ezeket az eszközöket társadalmi közegükbe ágyazva kell értelmezni, politikai következményeiket is feltárva. A *Wikileaks*, az Edward Snowden által feltárt NSA megfigyelési botrány és hasonló esetek arra figyelmeztetnek, hogy a fejlett demokráciákban is milyen veszélyeket hordoz az új technológia a megfigyelések kiterjesztése, a selektív cenzúra, valamint a személyi adatok kiszolgáltatása, és gazdasági,

politikai hatalmi érdekeknek való alávetése révén. A politikai hatalom fő intézményeinek, a kormányzatoknak és a politikai aktivistáknak feladataik vannak e téren, és ehhez jó, ha nagyobb adag realizmust és szkepticizmust tanúsítanak, éppen azért, hogy megőrizhessék és felhasználhassák az új technika emancipációs potenciálját.

Geopolitika és globalizáció

Ami második témánkat, a globális hatalmi átrendeződést illeti, abból a feltevésekből kell kiindulnunk, hogy a 21. század globális méretekben éles társadalmi konfliktusokkal lesz terhes. Főösleges is egyenként felsorolni a globális konfliktusokat, amelyek megtöltik a világsajtót és a politikai értekezéseket. A globalizáció ahelyett, hogy kisimítaná a különbségeket, láthatóan inkább növeli az egyenlőtlenségeket, még ha egészében javulhatnak is a legtöbb ember életfeltételei. Egyfelől integrálóan hat, másfelől viszont új identitásokat és lojalításokat generálva fragmentál: szétörve a tradicionális életformákat és politikai kereteket, zavaros viszonyokat teremt.

A befolyásos államok új geopolitikai vetélkedése, melynek tárgya a források biztosítása és az új biztonsági kockázatok elhárítása, azt a kérdést is felveti, hogy nem fékeződik-e le rövidesen a globalizáció folyamata, ha az eddig nyertes országok számára veszteségeket kezd okozni. Ezt a veszélyt azonban csökkenti az a kilátás, hogy a piac helyébe az államok is beléphetnek, ha érdekükben áll a globalizációs folyamat folytatása. Márpedig számos nagyhatalom, élükön a BRICS-országokkal,¹

¹ BRICS: Brazília, Oroszország, India, Kína és a Dél-afrikai Köztársaság angol nevének kezdőbetűiből összeállított betűszó.

képesnek bizonyult a globalizáció előnyeit kihasználni. Az államnak talán nagyobb szerep jut majd a jövőben a gazdasági és technikai fejlesztések terén, mint a piaci versenynek, de a globalizáció minden jel szerint, ha más keretek között is, de folytatódni fog.

A mai helyzetben egyértelmű, hogy minden új kihívás, válság és kritika ellenére az Amerikai Egyesült Államok a világrendszer hegemon hatalma. Ez a hegemonia az ország páratlan katonai képességein, a globális gazdasági és pénzügyi rendszerben elfoglalt helyén, a technológiai innovációban játszott kiemelkedő szerepén, az állam kiterjedt nemzetközi szövetségi rendszerén, és nem utolsósorban kulturális befolyásán alapszik. Amerikát talán nem szeretik, de utánozzák, írja joggal George Friedman, a Stratfor nevű thinktank vezetője a *The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century* című könyvében (A következő száz év: előrejelzés a 21. századra). „A computer és nem a Coca-Cola” az amerikai gondolkodásmód és pragmatikus kultúra igazi jelképe, fogalmazza meg az amerikai krédó új jelszavát. „Amerika fiatal és barbár ország”, írja továbbá, amely érdekei védelmében nem riad vissza a *hard power* (katonai hatalom) alkalmazásától sem. De miután birodalomná vált, szerinte nem is tehet mást, helyzetének megfelelően kell viselkednie, hogy fenntarthassa a hatalmi-politikai egyensúlyt a Földgolyón.

Ez a fajta amerikai öntudat ugyan sokat erodálódott a balul sikerült háborúk, a pénzügyi válság és a felemelkedő rivális hatalom, Kína erősödésével, de azért az amerikai külpolitika máig irányadó doktrínájának tetszik. A *hard* és *soft* power kombinációját hatékony stratégiába ötvöző *smart power* (okos hatalom) fogalma fejezi ki ma legjobban az amerikai törekvéseket.

Kína felemelkedésétől ma nagyon tartanak Amerikában, ez a közéleti diskurzus állandó témája. Kína azonban még mindig elég szegény ország, óriási belső problémákkal, és az általa meghirdetett „békés felemelkedés” doktrínája éppen azt célozza, hogy hagyják nyugodtan fejlődni még jó ideig. Növekszik ugyan katonai ereje, gazdasági és pénzügyi befolyása is egyre nő a csendes-óceáni térségben, de a közeljövőben ez még nem fenyegeti Amerika hegemon helyzetét.

Európát eközben mintha kissé leírták volna az amerikai külpolitikai stratégiák. Mivel indokolják ezt? Az Európai Unió bár nagy piac, jelentős termelési kapacitással, nagy kulturális örökséggel, de nincs egységes politikája, sem védelmi ereje, és tagjai nemcsak nyelvi, de politikai szempontból sem egy nyelvet beszélnek. Egy ismert *bonmot* szerint a világ katonai arzenálja ma Amerika (értve ezen az USA-t), pénzeszsákja Japán és a tengerentúli kínai bankok, a világ munkaerő-tartaléka Kína, Európa pedig – a világ múzeuma.

Nehéz ehhez mit hozzátenni. Egy fenyegető konfliktusokkal teli világban, ahol helyi és regionális háborúk sora lángolhat fel a régi politikai keretek szétesése miatt, Európa biztonságát egyelőre csak az euro-atlanti szövetségi rendszerben való részvétele garantálhatja. Semmilyen régi gyökerű Amerika-ellenes *ressentiment*, sem pedig praktikus kereskedelmi és egyéb érdekek nem fedhetik el ezt a tényt.

Az igazi kérdés a globális hatalmi átrendeződéssel kapcsolatban természetesen nem az, hogy mely hatalmak emelkednek és melyek süllyednek a nagyhatalmak örök vetélkedésében. Nem is az, hogy egy hegemon hatalom képes-e jobban garantálni egy világrendet, vagy egy duopólium, esetleg oligopólium. Zbigniew Brzezinskit idézve írja Naím: a

világ egy poszthegeomón korszakba lépett, ahol „egyetlen nemzet sem képes többé arra, hogy másokra alapvetően és tartósan rákényszerítse akarátát.” A fő kérdés ezért az, hogy létrejön-e végre a globális kormányzásnak egy hatékony intézményi kerete a kölcsönös biztonsági főbiák leküzdésével. A következő korszak nemzetközi hatalmi politikájának tétje az, hogy sikerül-e közös döntést hozni az olyan égető kérdések megoldására, mint a klímaváltozás következményei, az energiaszűkösség, a krónikus szegénység, és végül, hogy sikerül-e békés keretek között tartani a drámai társadalmi és kulturális átalakulásokat, illetve az ezekből fakadó konfliktusokat, amelyeket maga a globalizáció idéz elő.

A hatalom hanyatlása

Végül harmadikként a hatalom hanyatlásának Moisés Naím könyvében megfogalmazott tézisé szeretném röviden ismertetni. Ez a feltételezés kontrafaktuális, azaz ellentmond a közvetlen tapasztalatnak, hiszen inkább a hatalom és gazdagság összefonódását és koncentrációját érzékeljük, és azt, hogy a demokráciákat is mindjobban aláássa az oligarchizálódás és a társadalmi egyenlőtlenségek növekedése. Azt gondolnánk, ha egyik oldalon nő a hatalom, a másikon nő a kiszolgáltatottság, és hogy ez nullszaldós játszma.

Milyen tapasztalatokra hivatkozik a szerző tézise megfogalmazásakor? Naím egykor a venezuelai kormány minisztereként jó reformelképzelésekkel lépett hivatalba, amikor váratlanul utcai tüntetésekkel szembesült, amelyek megghiúsították a tervek megvalósítását. Ismerős történet. Több, hasonló okból frusztrált politikus véleménye után a német Joschka Fischert idézi: „Az egyik legnagyobb sokk, amely [miniszterként] ért, az a felfedezés volt, hogy mind a pompás paloták, vala-

mint a kormányzat egyéb székhelyei valójában üres helyek. A kormányzati paloták birodalmi architektúrája csak elfedi azt, hogy ténylegesen mennyire korlátozott is azok hatalma, akik bennük dolgoznak.” (Naím, 2013, 276.)

Mindez arra utal, hogy valami nagyon megváltozott a politikai hatalomgyakorlás közegében. Nem pusztán arról van szó, hogy a politikusok sajnálkoznak a vélelmezett és az aktuális/tényleges hatalmuk között megnyíló szakadék miatt. Maga a hatalom vált példátlan támadások céltáblájává. „A hatalmasok növekvő mértékben azt tapasztalják, hogy mennyire korlátozott is a hatalmuk... A hatalom gyengébbé, átmenetibbé és korlátozottabbá vált.” (Naím, 2013, 292.)

Milyen okoknak tulajdonítható ez? Naím szerint a modern ipari társadalmak felemelkedése óta a hatalom gyakorlása nagy szervezeteken alapul, amelyek közvetítik a társadalom tagjainak eltérő érdekeit. Az állami bürokrácia, a területi és szakigazgatás szervei, a pártok és a nagy szakszervezetek, nagy hadseregek stb. jellemzik ezt az időszakot. Ma viszont megjelennek „mikrohatalmak”, melyek kis, kevésbé ismert, egykor elhanyagolható szereplőket fognak össze, aláássák, bekerítik és megghiúsítják a nagy bürokratikus szervezetek törekvéseit. Felkelő csoportok, kicsiny perempártok, innovatív kis start-up cégek, hackerek, lazán szervezett civil aktivisták, független közösségi médiumok, lődörgő ifjak a köztereken, sztárolt karizmatikus egyének lépnek színre, akik külön-külön nem számítanak sokat, de egészében hozzájárulnak az erőszakszervezetek, televíziós hálózatok, a hagyományos politikai pártok, nagy cégek és bankok hatalmának hanyatlásához, kijátszva azokat és megnehezítve erőforrásaik mozgósítását. „A hatalmat ma könnyebb megzavar-

ni, és nehezebb konszolidálni.” (Naím, 2013, 52. loc 1318.) E tézis lényege, hogy a klasszikus weberi bürokrácia ereje kimerült, a hatalom már nem a nagyméretű hierarchikus szervezeteken múlik, miután a hatalom használata és ellenőrzése mind több decentralizált egység ellenállásától függ. Az informatikai forradalom is hozzájárult e fejleményhez, de fontosabbak a magában a társadalomban zajló változások.

Ennek alátámasztására három olyan forradalmat idéz fel a szerző, amelyek megváltoztatták a hatalomgyakorlás közegét. Az első a „több” forradalma, a „bőség társadalmának” jelenségei. Sokkal többen vagyunk, és tovább is élünk, az új generációk iskolázottabbak, és bár okkal rójuk fel a szélsőséges egyenlőtlenségeket, egyre bővül a középosztály létszáma (immár két-hárommilliárdra teszik), amelynek igényei nőnek. A hatalom ugyan kevés kézben koncentrálódik, de többet és türelmetlenebbül is követelnek tőle – haladást az oktatás- és egészségügyben, jobb ellátásokat és közszolgáltatásokat stb. „Ha az emberek számosabbak, és teljesebb életet élhetnek, nehezebb lesz őket kormányozni és ellenőrzés alatt tartani” – írja a szerző. (Naím, 2013, 57. loc. 1425.) Brzezinskit idézi, aki egy interjúban nyersen kimondja, hogy „végtelenül könnyebb ma milliányi embert megölni, mint ellenőrzés alatt tartani őket.” (Naím, 2013, 131. loc. 2912.) Bőségben élő és igényesebb tömegek lojalitását nehezebb megszerezni, nehezebb őket mozgósítani, fegyelmezni, meggyőzni, de nehezebb elnyomni is.

A másik ilyen forradalmi változás a *mobilizáció* megnövekedése. Ma sokkal több ember van úton, és változtatja lakhelyét, mint valaha a történelemben. A migráció soha nem látott méreteket öltött, és ez várhatóan csak fokozódni fog. Ne csak a külső migrációra

gondoljunk, nem kevésbé fontos a belső migráció. A szédítő tempójú urbanizáció ugyan csak megváltoztatja a hatalom térszerkezetét. A mobilitás jelenségei közé sorolja az agyelszívást és a turizmus hatalmas fejlődését is. Az emberek mozgása mellett az áruk, a pénz mozgása és az új információk áradata is hihetetlenül felgyorsult, és főleg olcsóbbá vált. Miként érinti ez a hatalom gyakorlását? A hatalom üzenetei nem találnak célba ennyi mozgás közepette. A határok porózussá válnak, az emberek számára új választási lehetőségek nyílnak meg, és a hatalom képviselői egyszer csak azzal szembesülnek, hogy az emberek többé nem foglyai a határolt területi hatalomnak.

Végül a harmadik változás a *mentalitás forradalma* – ez arra vonatkozik, hogy semmit nem veszünk többé örök adottságnak. A polgárok elvárásai gyorsabban nőnek, mint a kormányok képességei ezek kielégítésére. Megváltoznak az emberek értékattitűdjei, érzékenyebbé válnak olyan kérdések iránt, mint az egyéni autonómia, a genderügyek, a vallási tolerancia és hasonlók. Ez az értékváltozás kritikusabbá teszi őket vezetőik irányában, ami könnyen a közbizalom megroppanásához vezet, ezáltal gyengítve a demokráciát. Ahogy a fejlődő országokban a bővülő középosztály, úgy a fejlett országokban a zsugorodó középosztály frusztrációja okoz fejfájást a kormányoknak és a *big business* (az üzleti körök) világának. A 2008-as pénzügyi válság megmutatta, hogy a régi demokráciákban is nő az elégedetlenség a kormányokkal, bankokkal, és a demokrácia hagyományos intézményeivel, a pártokkal és nagy érdekképviseletekkel szemben. A politikai rendszerrel szembeni elégedetlenség globális jelenséggé terebélyesedett. Ennek egyik oka, hogy a hatalommal szembeni morális kötelezettség

hagyományos támaszai, a szokások és a valóságok már egyre kevésbé vezérik az emberek magatartását.

Mindéz nem jelenti azt, hogy a hatalmon lévőknek ne lenne módjuk arra, hogy akaratukat akár kényszerrel, akár megvesztegetéssel és jutalmazással érvényesítsék. De nem kétséges, hogy az ellenállás, a kormányzati intézkedések bojkottja, az előlük való kitérés, általában az autonóm ellenszervezkedés eszközei is megszorodtak. Naím példák során keresztlül bizonygatja, hogy a gazdaságban, a politikában, az egyházak világában és a civil szervezeteknél egyaránt miként válik a hatalom egyre forgandóbbá és sebezhetőbbé. Igaz, hogy a gazdasági szférában rendkívüli hatalom koncentrálódik a vezetők kezében, de az is, hogy egyre intenzívebb a verseny, és a vezetői posztokon gyors a cserélődés. Sok kicsi, innovatív start-up vállalkozás néhány év leforgása alatt hatalmasra nő, míg régi cégek bedőlnek. Az állami vezetők arra panaszkodnak, hogy nem tudnak cselekedni, annyi minden megköti a kezüket. A kormányok a hatalommegosztás intézményi kontrollja mellett is különböző érdekszervezeti lobbik, párton belüli frakciózás, civil mozgalmak és a kritikus nyilvánosság folytonos nyomása alatt állnak. A fejlett országokban a régi nagy, kiszámítható és megbízható politikai szervezetek szétesőben vannak, az egész politikai rendszer széttöredezik, és bénítja a politikai cselekvést. A kormányzás mindinkább kisebbségek koalícióján alapul. Az államokat regionális aspirációk is bomlasztják, nő a helyi hatalmi szervezetek politikai súlya a központi hatalomhoz képest. A választásokat mindinkább a pártok támogatásába pénzt pumpáló gazdasági lobbik döntik el. A politikusok a hatalomért folyó harc során folyamatos negatív, lejárató kampányokkal szembesülnek.

Még a szigorú engedelmisségi hierarchiába szervezett hadsereg is problémák tömegével találkozhat. A tradicionális katonaság kezében óriási pusztító potenciál halmozódott fel, amelyet azonban politikai okokból nem lehet bevetni; ezért a hadviselésben az aszimmetrikus, irreguláris hadviselés harapódzott el. Az elmúlt évtizedek háborúit egyre kevésbé a nagy hadsereggel rendelkező államok nyerik meg. A szervezett kis gerillacsoportok csekély erővel is esélyesen szállhatnak szembe náluk sokszorta nagyobb hadseregekkel, miután a helyileg összeeskábált és távirányítással működésbe hozott robbanószerkezetek politikailag elviselhetetlen károkat okoznak, meghátrálásra és tárgyalásra készítve hatalmas ellenfeleiket. Az amerikai háborús veszteségek 60%-át ilyen eszközök okozták az iraki háborúban. Válságövezetekben ezért a nagyhatalmak előszeretettel folyamodnak privát zsoldos-seregek alkalmazásához, hogy enyhítsék a kormányaikra a választók részéről nehezedő erkölcsi és politikai nyomást. A háború privatizálása viszont nehezíti a válsághelyzetek politikai rendezését, hiszen az ilyen magánhadseregek semmiféle nemzetközi jogalanyisággal nem rendelkeznek.

A fegyverkereskedelem szabadpiaca még inkább súlyosbítja a helyzetet. A világ számos részén a gyarmati sorból felszabadult országokban az államhatalom jelentős katonai szembenállással találkozhat rivális politikai mozgalmak és szervezetek részéről, az olcsón beszerezhető modern fegyverek miatt. Az államhatalom így elveszti belső szuverenitását, miután nem képes érvényesíteni az erőszak törvényes monopóliumát. Eközben nemcsak etnikai viszályokról és regionális autonómia-törekvésekről eshet szó. A drokartellek magánhadserege például, melynek tagjait gyakran alulfizetett hivatalos katonai vagy rendőri

alakulatokból verbuválják, kettőshatalmat létesíthet egy országon belül, nyílt polgárháborút szítva. És akkor még szó sem esett a terrorizmus decentralizált hálózatairól. Mind ebből nyilvánvaló, hogy már korántsem csupán az úgynevezett „lator államok” jelennek veszélyt a békére. Ma nemcsak a nukleáris tömegpusztító fegyverek elterjedése jelent biztonságpolitikai fenyegetést, hanem a fenti jelenségek is.

Az uralom tradicionális legitimitását biztosító nagy egyházak hatalmának és befolyásának gyors erózióját is szélesen tárgyalja a szerző. Isten bárányai nem tűntek el, csak fogyasztóvá lettek, fogalmazza meg némi iróniával; a hívők ugyanis mind nagyobb vallási választékot találnak az üdvösség piacán (Naím, 2013, 194. loc. 4171.). Az új demokráciákban is számtalan evangelizáló szekta és felekezet virágozott fel és hódított teret. A politikai elittel összefonódó katolikus klérus például Dél-Amerikában nem mutatkozott elég érzékenynek a szociális problémákra, a hierarchia nélküli pünkösdisták felekezetek így könnyen elcsábították tőlük a híveket. Az egyház számára korábban talán az európaiak szekularizálódása jelentette a problémát, de ma egyre inkább a hívek átállása más, kevésbé hierarchikus egyházi közösségekhez. Ezt megkönnyíti számukra az is, hogy a *herézis* többé nem számít megtorolható politikai bűnnek, így a hívek az új egyházakban is büntetlenül kereshetik az üdvösségüket. Az ilyen közösség-közeli felekezetek sikerét elősegítette a kommunikációs forradalom is: üzeneteik gyorsabban jutottak el a hívek selegéhez, míg a katolikus egyház nehézkes hierarchiája nehezebben tudott reagálni a hívek gyorsan változó igényeire.

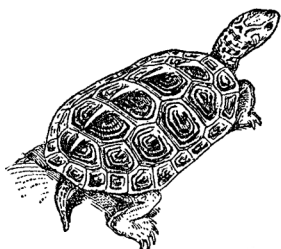
Naím hasonló eróziós folyamatokat mutat ki a nagy szakszervezetekben, filantróp és egyéb civil egyesületekben is. A szerző tézise a hatalom végéről azonban természetesen erős túlzás, láttele a hatalom változásairól mégis igen tanulságos. Feltárja, hogy a globalizáció indukálta korszakos változások egyaránt vezetnek egyidejűleg fragmentációhoz és integrációhoz, miközben a régi keretek és szervezeti formák bomlása egyre feltűnőbb.

A hatalom vázolt szétszóródása elsőre olyan benyomást kelt, mintha az a demokrácia malmára hajtaná a vizet. Valójában mindez visszaüthet, és destruktívá válhat. A mikro- és vétó-hatalmak megszorodása egy újfajta stagnálást és döntésképtelenséget is előidézhet, éppen akkor, amikor az emberiség jövőjének nagy kérdéseiről kellene világosan állást foglalni, és közös döntés alapján cselekedni. A megoldás ezért semmiképpen nem a politikával szembeni generális ellenérzések fokozásában keresendő, hanem inkább abban, hogy miként állítsuk helyre a megrendült bizalmat a politikában. Ehhez politikai innovációkra, felelős részvételre, a mainál jobb és erősebb szervezetek és intézmények építésére van szükség. Miközben jogos szkepszissel fogadhatjuk a hatalom végéről vagy akár csak hanyatlásáról szóló tézist, mégis osztozhatunk a szerző végső konklúziójában, miszerint „az emberiségnek a túlélés érdekében meg kell tanulnia új módon kormányoznia önmagát” (Naím, 2013, 243. loc. 5159.).

Kulcsszavak: *hatalom, globalizáció, információs forradalom, internet és demokrácia, a net téveszme, geopolitikai változások, globális kormányzás, integráció és fragmentáció, a hatalom koncentrációja és eróziója*

IRODALOM

- Castells, Manuel (2001): *The Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business and Society*. Oxford University Press, Oxford–New York
- Cohen-Tanugi, Laurent (2008): *The Shape of the World to Come. Charting the Geopolitics of a New Century*. Columbia UP
- Csepeli György (2013): *A hatalom anatómiája*. Kossuth, Budapest
- Ferrero, Guglielmo (2001): *A hatalom*. (ford. Járai Judit) Kairosz, Budapest
- Friedman, George (2015): *A következő évtized*. PAGEO, Budapest, 2015. november 18.
- Friedman, George: *The Next 100 Years. A Forecast for the 21st Century*. Doubleday, New York
- Fukuyama, Francis (2012): *A politikai rend eredete. Az ember előtti időktől a francia forradalomig*. (ford. Pető Márk) Akadémiai, Budapest
- Fukuyama, Francis (2005): *Államépítés. Kormányzás és világtrend a 21. században*. (ford. Kitta Gergely) Századvég, Budapest
- Goodin, Robert E. – Klingemann, Hans-Dieter (szerk.) (2003): *A politikatudomány új kézikönyve*. Osiris, Budapest
- Hindman, Matthew (2009): *The Myth of Digital Democracy*. Princeton UP
- Mann, Michael (1986): *The Sources of Social Power. Volume I. A History of Power from the Beginning to A.D. 1760*. Cambridge University Press, Cambridge (Németül: *Geschichte der Macht, 1. Von den Anfängen bis zur griechischen Antike*. Campus, Frankfurt/M, 1990)
- Morozov, Evgeny (2011): *The NET Delusion. The Dark Side of Internet Freedom*. Public Affairs, New York
- Naím, Moisés (2013): *The End of Power*. Basis Books, New York
- Nye, Jr., Joseph S. (2011): *The Future of Power*. Public Affairs, New York
- Russel, Bertrand (2004): *A hatalom. A társadalom újszerű elemzése*. (ford. Ádám András) (2. kiadás) Typotex, Budapest
- Scott, John (2006): *Power. Key Concepts*. Polity Press, Cambridge, UK–Malden, MA, USA (2014-es kiadás • <http://tinyurl.com/z2pgswt>)
- Weber, Max (1987): *Gazdaság és társadalom*. (ford. Józsa Péter) Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest

A LÁTHATATLAN HATALMAK

Almási Miklós

az MTA rendes tagja, professor emeritus,
ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet
almasi.miklos@t-online.hu

A látható hatalmat ismerjük: valahogy úgy, hogy lecsap, börtönbe dug, enyhébb formában hárman-négyen ülnek egy tárgyalóban, és eldöntik, hogy kinek milyen *ne* legyen, vagy – rosszabb helyen: hogy Z nevű és társai bíróság elé állnak, és börtönbe menjenek. E döntések biztosítékát élesben láttuk: tankok vonulnak – Körút vagy Tiennamen tér –, és attól kezdve van a fent (hatalom) és a lent. De a fent is tagozódik: az egyenlők és egyenlőbbek, mindenki a csúcson lévőtől függ vagy valakitől. Mindez a hatalom durva formája – hatékonyabbak a titkos alkuk, a kijátszott ellenfelek, a *Zuckerbrot und Peitshe* ósdi–új módszere – Ferenc Józseftől Kádárig. A *Zuckerbrot* ezernyi technikai árnyalata szofisztikálódott: e módszer variánsait Lukács György annak idején *finom* manipulációnak nevezte, (szemben a tank/gumibot páros *durva* manipulációjával): a finom manipulációban megvesznek, eladnak, rábeszélnek, csábítanak – nincs erőszak, nincs direkt utasítás – ez utóbbi legfeljebb végső esetben: mégis csinálod, mert különben elbuksz. Ennek a struktúrának működtetését írta le Machiavelli, sokszor temették – merthogy a fejlett demokráciában nincs machiavellizmus. Aztán újra meg újra felfedezték: a világpolitika és a kispályás játékosok ma sem lehetnek meg nélküle. Legújabb – szellemes – összefoglalását Henry Kissinger *Word Order* című friss könyvében

olvastam: miért nem működik a hidegháborús stratégia, és hogyan váltott a rend erre a finomabb variációra.

Tézisem szerint itt, ezen a téren következett be nagy váltás. A látható hatalom durva és finom struktúrája mellé az utóbbi harminc évben kinőtt a *láthatatlan hatalom*: nem tudsz róla, nincs arca, személyneve – mégis ő irányít, nem gumibotot vagy manipulációval, nem azzal, hogy megvesz vagy téged, vagy ellenfeled – hanem egyszerűen az ész cselével, hogy hegeli nyelven szóljak. Bevezetőmben csak felsorolok néhányat, működésüket majd a továbbiakban részletezem.

Legyen az első konstrukt a globális *penzpiac*. Arctalan, személytelen: ha egy céget, országot leértékelnek, azt nem valaki csinálja, azt sem, hogy egy országban emelkedik vagy csökken a munkabér. Nem valaki csinálja, hanem, ahogy mondják, a *penzpiacok*. Ami valami kollektív erő, ami ellen alig van apeláta: megfoghatatlan, láthatatlan hatalom. (Néha van neve: IMF, vagy Standard and Poor, de az ilyesmi valójában csak a jéghegy csúcsa, és itt sincs arca-személyneve.)

A második konstrukt legyen a *totális megfigyelés*, a keresőprogramok vagy a közösségi média mellékágbeli foglalatossága. Röviden: adatgyűjtés emberekről, röviden: a magánszférára megszüntetése, a titkok felszámolása – „mindenkiről mindent tudni”, adott esetben